IDEJAT SOĊJALI F' "IL-POLZ TA' MALTA" U F' "TAĦT TLIET SALTNIET"

Ta' Emmanuel Mifsud

Il-letteratura dan l-aħħar saret mezz qawwi ħafna biex il-kittieb jagħti fehemtu fuq il-problemi soċjali ta' żmienu. Biżżejjed insemmu l-poeżija psiko-analitika ta' Wallace Gulia, id-drammi ta' Ibsen, il-kanzunetti ta' protesta ta' Dylan, l-epigrammi ta' Buttiġieġ, u l-enċiklići tal-Papiet. Il-professur Ġużè Aquilina wkoll ħass il-ħtieġa li jagħtina fehemtu fuq il-problemi soċjali ta' żmienna u jdawwal l-imħuħ tal-Maltin bid-dawl ta' l-argumenti qawwijin tiegħu. Dan Aquilina għamlu fost xogħlijiet oħra fir-rumanz *Taħt Tliet Saltniet*, u iktar tard permezz ta' l-essays miġburin fil-ktieb *Il-Polz ta' Malta*. F'dawn ta' l-aħħar Aquilina jagħtina t-tejorija, sensiela ta' argumenti li juru n-nuqqasijiet tas-soċjetà u l-mezzi li jistgħu isewwuhom, waqt li f'*Taħt Tliet Saltniet* ilibbes, biex ngħid hekk, il-fehmiet tiegħu bil-laħam biex joħroġ il-karattri li juru l-konflitti ta' l-idejat. U l-protagonista tar-rumanz hu Alessandru, karattru idealizzat li jservi ta' riegla li magħha jitkejlu l-kwalitajiet tajbin u ħżiena tal-karattri l-oħrajn. Fl-essays għandna t-tejorija, fir-rumanz it-tejorija mqiegħda fil-prattika, is-Sewwa fil-ħajja ta' kuljum. Għalhekk ma jistax jonqos li r-rumanz ukoll jieħu xejra x'aktarx didattika, imma l-awtur għaraf iżewwaq il-filosofija tar-rumanz b'għadd ta' episodji sbieħ, romantiċi u patrijottiċi, li jaħkmu l-immaġinazzjoni tal-qarrej u joħorġu l-argumenti bla ma jdejqu.

Il-qofol ta' l-argument huwa l-Ħaqq kif iridu Alla. Għidt kif iridu Alla, għax il-bnedmin tad-dinja ħafna drabi jimxu wisq xort'oħra. Tassew, ir-regħba għall-flus u għas-setgħa hija qawwija wisq u tirbaħ il-kotra tal-bnedmin. U, kif igħidilna Aquilina fl-essay *Il-Faqar Soċjali*, "il-frott tar-regħba hu għana żejjed minn naħa (kapitaliżmu bla lġiem) u faqar (proletarjat) minn naħa l-oħra". Hekk jinħoloq żbilanċ kbir fil-ħajja ekonomika u soċjali tal-pajjiż, u tibda l-mibegħda bejn iż-żewġ klassijiet, jew, skond il-qawl Malti, bejn min hu mejjet għal qatra u min hu mejjet bis-sakra. Il-ħsieb ta' Aquilina huwa li jseħħ il-ħaqq soċjali mibni mhux fuq it-tejorija Kommunista li teqred il-proprjeta privatà, imma fuq is-soċjoloġija Nisranija li ssejjes il-ħajja ekonomika tas-soċjetà Nisranija fuq il-propjetà privata. Hekk fl-aħħar jintlaħaq il-bilanċ ekonomiku mixtieq bejn il-klassijiet u jkollna, flok il-glied u d-dwejjaq li ġġib il-firda tal-klassi, l-imħabba u l-paċi fil-pajjiż. Għalhekk jekk jinqerdu l-abbużi tal-kapital-

iżmu nistgħu noħolqu soċjetà ferħana, immexxija mid-dawl tat-tagħlim Nisrani. L-idejal t'Aquilina huwa li jintlaħaq dan il-bilanċ fil-ħajja soċjali, mibni fuq il-ħaqq u l-imħabba u mhux fuq il-mibegħda u l-esplojtazzjoni tal-ħaddiem — idejal li jagħtihulna tajjeb ħafna Dun Karm ukoll fil-poeżija *Il-Musbieħ tal-Mużew*, meta jiddeskrivi l-ħajja ta' l-Insara fl-ewwel żmenijiet tal-Kristjaneżmu:

Jinġabru l-Insara
— Il-għonja, l-fqajrin —

U jieħdu u jroddu
Il-bewsa tas-sliem,
U, waqt illi jgħannu
ta' David il-kliem,

Dwar mejda tal-ħaġar
Jintasbu flimkien,
Mingħajr l-ebda għażla
Ta' ġieh u ta' żmien,

U ż-żejjed tal-għani
Man-nieqes tal-fqir
Jitħallat, u jiekol
Iċ-ċkejken mal-kbir.

Għax il-knisja dejjem għallmet li l-fqir u l-għani huma ndaqs, u għalhekk l-għani għandu jħenn għall-fqir u jgħinu b'ġidu biex jintrafa' mill-faqar. U din kienet ukoll il-ħolma ta' Alessandru Habela, li għalkemm kien l-iben waħdieni ta' familja mill-ogħna tal-gżira, dejjem fittex li jgħin lill-fqir maħqur u batut.

Dan l-idejal ta' mħabba u għajnuna għall-klassi tal-foqra nsibuh idawwal ħafna mill-essays ta' *Il-Polz ta' Malta*. U lill-foqra għandna ngħinuhom bi tliet modi: l-ewwel, billi ma nesplojtjawhomx; it-tieni, billi nagħtuhom dak li jeħtieġu għall-ħajja; u t-tielet, imma forsi l-iktar importanti, li ngħinu lill-ħaddiem billi ndawlulu moħħu, billi ngħallmuh. Għidt l-ewwel: billi ma nesplojtawhx, jiġifieri billi l-għani ma jabbużax minn ġidu biex iżomm il-ħaddiem mirfus taħt saqajh u jagħsru mingħajr ħniena. Alessandru wkoll kien iħabrek biex jara l-għani jġib il-fqir kif jixraqlu. U ma naqasx li jagħmel sehmu wkoll. Qabbel ftit l-imħabba ħażina tal-Kavallier Royas, li kien japprofitta ruħu mill-posizzjoni tiegħu, għal Pawlina, u l-imħabba safja u sinċiera ta' Alessandru li ma qiesx in-nisel nobbli tiegħu imma niżel u tħallat mal-ħaddiema tar-raba'. Għax tassew, Alessandru bi żwieġu ma' Pawlina ta xhieda bil-fatti ta' dak li kien jemmen.

Alessandru kien imdawwal b'idejat ġodda. u kien jobgħod il-jasar soċjali, li ommu kienet tant temmen bih, u ħeles il-qaddejja t'ommu għax, skond it-tagħlim ta' Kristu, kien jemmen li l-għonja mhumiex aħjar mill-foqra. Hu stess qal lil Pawlina: "Niesek, ħanina, aktar nobbli minn niesi għax nisilhom hu eqdem. Li ma kinux niesek l-ewwel, kieku ma kinux ikunu niesi. L-ikbar nies tad-dinja kienu u jibqgħu l-ħaddiema ta' l-art". U f'Alessandru dan il-ħsieb, li wieħed m'għandux japprofitta ruħu għax jiflaħ iktar minn ħaddieħor, kien iġiegħlu jaqbeż mhux biss għall-ħaddiem maħqur (kif insibuh jagħmel kemm-il darba f'*Taħt Tliet Saltniet*), iżda saħansitra għal sempliċi nsett li Spiru, ħu Pawlina, kien qiegħed jaħqar.

Lill-fqir ngħinuh ukoll bil-flus. U fuq dan il-professur Aquilina, jisħaq ħafna f'*Il-Polz ta' Malta*. Għax lill-magħkus mhux biżżejjed issabbru u tgħidlu "Alla jgħinek"; Alla jgħinu, imma permezz tal-ġid li ta lilek. "Itma' lil min hu bil-ġuħ" għandu jkun il-motto ta' kull min għandu iktar milli jeħtieġ. U fl-essay *Il-Għaliex il-Kommuniżmu qiegħed jirbaħ?* l-awtur iħaqqaq li "Hawn Malta qatt ma kellna liġijiet soċjali suret in-nies. Għad għandna l-ħafa; il-kotra tal-Maltin u tal-Għawdxin ma jafux jiktbu u anqas jaqraw; ma kellhom l-ebda tagħlim tas-snajja bis-serjetà; l-ebda ħarsien għall-fqar mill-qagħad, il-mard u x-xjuħija; kif ukoll nuqqas ta' servizzi soċjali oħra".* Aquilina jgħid li sar iż-żmien meta t-tagħlim Nisrani li dejjem tgħallimna f'pajjiżna nqegħduh fil-prattika jekk irridu nuru lill-fqir batut li s-soluzzjoni li jagħti għall-problema tal-faqar mhix ħrafa; u fl-essay *Il-Faqar Soċjali* jsemmi bħala eżempju l-ħafna kerrejiet fil-bliet tagħna li qed iservu ta' ħsara kbira għar-ruħ u għall-ġisem għal dawk li jgħixu fihom u mela għall-pajjiż kollu. U Aquilina donnu jistaqsi ma' Bob Dylan:

> "*How many years can a man turn his head pretending that he doesn't see?*"

Kemm sa ndumu ninħbew wara subgħajna? Kemm sa ndumu ngħallmu ħwejjeġ li fil-prattika ma nagħmluhomx? U Alessandru Habela wkoll kien jemmen li lill-fqir jeħtieġ li l-ewwel nitimgħuh imbagħad ngħallmuh u nħaddmuh. U fil-ħajja tiegħu insibuh dejjem jgħin lill-foqra minn flusu stess; lill-bidwi fqir li ma kellux mnejn iħallas il-qbiela, lill-armla Pina ta' Vangu u wliedha, lill-ibleh tal-wied, u ħafna oħrajn. U meta ommu tagħtu f'idejh il-ġid tal-familja biegħ kollox, sa ċ-ċurkett tan-nobbiltà, u l-flus qassamhom lil min kien fil-bżonn.

U, fl-aħħarnett, lill-fqir jeħtieġ li ngħallmuh. Ngħallmuh mhux biss kif

*Ma għandniex ninsew li dan l-essay inkiteb fl-1948, u li minn dak iż-żmien 'l hawn, b'riħet it-tħabrik ta' għadd ta' Maltin bil-għaqal, fosthom l-awtur innifsu, il-qagħda tal-ħaddiem Malti tjiebet mhux ftit.

jikteb u jaqra, għalkemm dawn huma ħwejjeġ meħtieġa, imma ngħallmuh qabel xejn id-drittijiet u d-drittijiet tiegħu bħala ċittadin f'art Nisranija. Id-dmirijiet tal-ħaddiem il-kapitalisti bla qalb jgħallmuhomlu tajjeb ħafna. Imma d-drittijiet tiegħu le, id-drittijiet tiegħu jaħbuhomlu u jnessuhomlu sakemm lanqas biss ikun jista' joħlomhom. Hekk igħidilna l-awtur fl-essay *Il-Malti u l-Maltin*: "Fost il-mezzi biex iżommu l-poplu qiegħed, bħal ħmar mgħobbi u mniggeż, l-aqwa hi l-injoranza. Għalhekk qajla tara l-ħakkiem iħabrek għat-tagħlim tal-maħkum, u jiġri li l-istess maħkum, daqskemm jidra taħt is-saqajn, jikkuntenta jagħmilha ta' qaddej mas-sidien tiegħu".Hsieb li jagħtihulna wkoll Anton Buttiġieġ fl-epigramma allegorika *Il-Kanarin*:

"Ommu u missieru, r-razza u r-radika
għexu fil-jasar wara l-bottafora;
u l-lum għall-kanarin li dara l-jasar
x'inhija l-libertà ħdejn ftit skalora?"

Għax poplu njorant ma jagħrafx id-drittijiet tiegħu u l-mezzi biex jinfurzahom. U għalhekk jgħidilna Aquilina fl-essay *Demokrazija u Dittatorjat*: "Poplu mhux edukat hu poplu lsir tad-dlamijiet fejn isiru d-dnubiet u l-inġustizzja". Hafna kienu l-Maltin li ħadmu sħiħ biex idawlu s-soċjetà; fosthom insemmu 'l Mikiel Anton Vassalli, lil Alfons Maria Galea, lil Agostino Levanzin u fi żmienna wkoll lil Ġuże Aquilina, li dejjem għaraf igħallem u jgħolli l-ħaddiem Malti billi jisħaq fuq il-ħtieġa ta' qari tajjeb f'pajjiżna, li jsaħħaħ il-poplu fil-moħħ u fir-ruħ. Mhux għaġeb mela li f'Alessandru Habela poġġa wkoll l-istess fehmiet u l-istess ħeġġa għat-tagħlim tal-kotra. Alessandru ra l-ħaddiem Malti maħqur taħt is-saltniet barranin li ħakmu fuqu u żammewh lura kemm setgħu, u għalhekk dejjem fittex li jaħdem bid-dieher u, meta kien jeħtieġ, bil-moħbi wkoll, biex irodd lill-poplu d-drittijiet li kienu ħadulu, kif narawh jagħmel l-ewwel kontra l-kavallieri, li kienu ħakmu fuq il-Maltin bla ħniena, u mbagħad kontra l-Franċiżi, li kisru wegħdiethom u riedu joħonqu d-drittijiet tal-poplu, l-iktar dawk reliġjużi. Alessandru nnifsu kien bniedem iħobb il-qari u kien midħla ta' l-idejat imdawlin tal-letteratura ta' żmienu. Il-maturità tiegħu tidher l-iktar fil-fatt li ma waqax ilsir tal-fanatiżmu tal-partiti, li jdallam l-intellett tal-bniedem. Hekk, meta ra li l-Franċiżi ma żammewx kelmithom mal-Maltin, hu li kien ħabrek tant biex jiġu fi gżiritna, dar f'daqqa kontrihom, għax kien immexxi mill-idejal tal-ħaqq u s-sewwa mingħajr uċuh.

Hsieb ieħor li nsibuh qawwi ħafna kemm fl-essays kif ukoll fir-rumanz t'Aquilina hija l-fidi u l-imħabba għar-reliġjon. L-essays jiffurmaw, biex

ngħid hekk, "manwal" ta' soċjoloġija Nisranija għax l-argumenti kollha, għalkemm maħruġin bis-sengħa artistika tal-kittieb, huma mibnijin fuq is-sisien tat-tagħlim tal-Papiet. Hafna mis-suġġetti ta' l-essays jittrattaw dwar problemi li jolqtu, direttament jew indirettament, il-fidi Nisranija. Hekk għandna l-essays *Il-Fidi u l-Arti*; *Arti, Hajja u Morali*, *Il-Bibbja, Letteratura u Reliġjon*; *L-Eternità* u ħafna oħrajn li fihom argumenti qawwija favur il-valuri morali, u f'oħrajn bħal *Il-Bniedem Magna* u *Is-Saltna ta' l-Ispirtu* għandna attakk ta' l-awtur kontra l-materjaliżmu tal-ħajja tal-lum. F'*Taħt Tliet Saltniet* ukoll insibu dik l-arja nadifa u spiritwali li togħla 'l fuq mill-materjaliżmu tal-ħajja. Alessandru nnifsu huwa bniedem mixgħul b'fidi qawwija u konvinzjoni fi twemminu, tant li Vassalli stess kien isejjaħlu "iż-żagħżugħ ta' fidi kbira". F'kull ma kien jagħmel kien joqgħod għajnejh miftuħa li ma jkunx immexxi minn dak li sa jgħidu n-nies fuqu, imma minn dak li fil-kuxjenza jħoss li hu tajjeb; u meta jagħarfu kien jagħmel kollox sa ma jwettqu. Il-moralità kbira tiegħu narawha fit-tqanqil ta' ndiema li ħass fih wara li tqatel mal-Franċiżi; hu li tant kien iħobb il-bniedem kellu jħebb għalih u joqtlu. U l-konvinzjoni tiegħu fit-tagħlim utieq tal-Vanġelu hija ċara ħafna fil-fatt li, bħal ma talabna Kristu nnifsu, qassam ħwejġu u ġidu lill-foqra.

L-imħabba lejn dak li hu Malti hija karatteristika oħra mportanti fl-essays ta' *Il-Polz ta' Malta*. U din nistgħu inħarsu lejha minn żewġ aspetti: l-ewwel, l-imħabba għall-ilsien Malti; u t-tieni, l-imħabba lejn gżiritna. Aquilina dejjem igħid li biex nedukaw il-poplu jeħtieġ li nibnu lsien u letteratura nazzjonali. Jeħtieġ li ngħallmu l-Malti, u l-Ingliż għax neħtiġuh, imma l-Malti qabel kollox. U l-kelma Maltija, skond l-awtur, għandna nseħbuha mal-ħsieb Nisrani biex b'hekk noħolqu letteratura sabiħa u f'sikkitha; u jtemm l-essay "*Żewġ Popli, Żewġ Ilsna*" bil-vers qalil: "Hażin għalih min imiss il-Malti". U f'dan it-tħabrik għal ilsienna Aquilina jkun jimxi fuq il-passi ta' l-Imgħallem. Mikiel Anton Vassalli, li f'*Taħt Tliet Saltniet* jippersonifika x-xewqa ta' ħafna żgħażagħ Maltin, ulied id-dawl, li l-Malti jintrafa' minn taħt riġlejn l-ilsna tal-barranin li ħakmuna. Għax bħal dak li jaqta' lsien min joħodha miegħu biex ibikkmu, il-ħakkiem ifittex jisħaq il-lingwa tal-poplu biex isikktu u jaħkmu kif irid hu. U fost iż-żgħażagħ ammiraturi ta' Vassalli, nsibu dejjem minn ta' quddiem lil Alessandru, żagħżugħ mimli ħeġġa għal ilsien il-ħaddiem. Miegħu kien fil-ftehim bil-moħbi, u miegħu wkoll fit-tbatija u l-għawġ li għadda minnu, bħalma jiġrilu kull min jagħmel il-ġid.

L-imħabba għal artna wkoll insibuha f'*Il-Polz ta' Malta*. U fl-essay *Il-Malti u l-Maltin* lil Aquilina nsibuh jilmenta li "l-aħjar nies tal-Gżira jinqatgħu mill-poplu ż-żgħir u jibnu għalihom u għal uliedhom sur li wlied

il-ħaddiema mhux lakemm jixxabbtuh u jaqbżuh". U dan hu l-ikbar għajb li jista' jkollu pajjiż, il-firda bejn in-nies tiegħu stess. U dan il-ħsieb Aquilina jarġa' jħaddmu f'*Taħt Tliet Saltniet*. Lil Alessandru nsibuh jissielet kemm-il darba fuq is-swar kontra l-Franċiżi u jnassas għall-ġid ta' Malta ma' sħabu l-Ġakbini. Imma l-ikbar taqtigħa ta' Alessandru kienet dik li biha ried jeqred il-firda li kienet teżisti bejn il-klassijiet. Għax din kienet id-dudu li kien qiegħed iħerri s-soċjetà Maltija u jagħmilha dgħajfa wisq biex tilqa' l-ħbit tal-barrani. Magħqudin inkunu nistgħu nfarrku l-qajd li l-ħakkiema rabtuna bih. U din il-ġlieda kontra l-firda tal-klassijiet għal Alessandru ma kinetx biss waħda intellettwali. Meta kien jeħtieġlu jagħti prova, Alessandru rema l-inkwatri u ċ-ċurkett ta' l-aristokrazija fin-nar u qassam ir-raba' li kellu lill-bdiewa. Għax Alessandru ma kienx bniedem li jimla moħħu bid-duħħan fieragħ, kif naraw darb'oħra meta rrifjuta l-midalja li Captain Ball ried jagħtih, għax kulma għamel għamlu għal Malta, u kulma ried kien li jara l-Mexxej tal-Maltin meħlus.

Dan kollu juri f'Alessandru kwalitajiet kbar li nistgħu niġbruhom f'erba' kelmiet: Kien raġel miegħu nnifsu. U din l-irġulija hija nota li nsibu l-ħin kollu fl-essays ta' Aquilina, kif ukoll fid-dramm tiegħu *Il-Bniedem li Caħdu*. Għax Aquilina jsostni li għandek tagħmel it-tajjeb dejjem, ukoll meta ma jaqbillekx, ukoll meta s-sewwa jkun ifisser li sa tbati fil-ġisem jew fil-but. Il-professur Hili ma kellu xejn x'jaqla', kellu biss x'jitlef; u tilef. Imma ma naqasx mill-irġulija miegħu nnifsu. Kristu wkoll sata' siket u qatt ma qal dawk il-veritajiet li riegħxu l-kotra faċċola; Kristu miet imsallab, l-aqwa xiehda ta' l-irġulija. Għal Alessandru wkoll kien ikun eħfef kieku baqa' f'dar ommu, igħix fil-kumdità u l-lussu bħall-għonja li kienu jagħsru demm il-fqir. Imma s-sewwa kien band'oħra, u Alessandru ħalla daru u lil ommu li tant kien iħobb biex imur ifittex is-sewwa. U l-kotra kienet issejjaħlu "miġnun" u tidħak bih. Fl-essays ukoll Aquilina jurina kif għandha tkun l-irġulija, u fl-essay *Il-Għaliex il-Kommuniżmu qed Jirbaħ?* jattakka bis-sħiħ lill-kapitalisti li joħduha kontra l-Kommuniżmu għax dawn igħidilna, jagħmlu hekk "mhux għax tgħidilhom il-kuxjenza Nisranija, imma għax hekk iġagħalhom jaħsbu l-but ... Dawn jitqabdu mal-Kommuniżmu, imma mbagħad erħilhom isejħu Kommunista kull liġi soċjali xierqa li, għax tqum il-flus, titlob xi ħaġa minnhom". L-irġulija li neħtieġu fi żmenijietna hija l-istess irġulija li wera Alessandru f'imħabbtu għal Pawlina, quddiem Ball, u wkoll f'dar ommu, ommu li ħaditha kontrih u keċċietu 'l barra, imma li wara għarfet is-sewwa u berkitu.

Mela rajna kif ir-rumanz *Taħt Tliet Saltniet* jifforma, biex ngħid hekk, suppliment għall-essays tal-professur Aquilina, li fih it-tejoriji huma

mqegħdin fil-prattika, fi sfond storiku veru. U l-problemi li jitħaddet fuqhom il-kittieb mhumiex problemi ta' żmien wieħed, għax għandhom l-egħruq tagħhom fin-natura nnifisha tal-bniedem, li minn qaddisu jħobb it-tajjeb u jinġibed lejn il-ħażin. Għalhekk is-soluzzjonijiet li jagħti Aquilina għall-problemi soċjali ta' żmienna f'dawn iż-żewġ kotba jibqgħu jkunu apprezzati u studjati sakemm jibqa' min irid is-sewwa u l-ħaqq iseħħu.